

DİNÎ VE FELSEFÎ METİNLER

YİRMİBİRİNCİ YÜZYILDA YENİDEN
OKUMA, ANLAMA VE ALGILAMA

RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL TEXTS:

RE-READING, UNDERSTANDING AND
COMPREHENDING THEM IN THE 21st CENTURY

CİLT - 2

DİNÎ VE FELSEFÎ METİNLER
YIRMİBİRİNCİ YÜZYILDA YENİDEN OKUMA,
ANLAMA VE ALGILAMA SEMPOZYUMU
Bildiri Kitabı, Cilt: 2

Sultanbeyli Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Kültür Yayın No: 8

ADRES:

Abdurrahmangazi Mahallesi Belediye Caddesi No:4
Tel: 0 216 564 13 00
Fax: 0 216 564 13 71
Mail: belediye@sultanbeyli.bel.tr
www.sultanbeyli.bel.tr

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

MEHMET MAZAK

EDİTÖR:

PROF. DR. BAYRAM ALİ ÇETİNKAYA

BÖLÜM EDİTÖRLERİ:

YRD. DOÇ. DR. AHMET HAMDİ FURAT
YRD. DOÇ. DR. İSMAİL DEMİREZEN
YRD. DOÇ. DR. AHMET ERHAN ŞEKERCİ
YRD. DOÇ. DR. ÜMİT HOROZCU
ARŞ. GÖR. MEHMET FATİH ARSLAN
ARŞ. GÖR. BİRSEN BANU OKUTAN
ARŞ. GÖR. ADEM İRMAK
ARŞ. GÖR. EMİNE GÖREN
ARŞ. GÖR. MUHAMMED VEYSEL BİLİCİ

SAYFA DÜZENİ

İBRAHİM AKDAĞ

ISBN:

978-605-89744-5-6

BASKI

Ege Basım
Esatpaşa Mh. Ziyapaşa Cd. No:4
Ege Plaza Ataşehir/İSTANBUL
Tel: 0216 472 84 01
www.egebasim.com.tr

Nisan 2012

Copyright Sultanbeyli Belediyesi

Nebevî Sünnetin Anlaşılmasında Küllî Kâideler

Some General Rules for Understanding the Prophetic Tradition

Adil YAVUZ*

Abstract

Methodology holds an important place in the understanding and interpretation of religious texts. Methodology takes shape as a result of the centuries-long efforts of understanding and general approaches. The Muslim generations have had no problem concerning the textual authenticity of the Qur'an for its text has been transmitted to us by a large number of people in each generation. So, the Muslim scholars have focused their studies on the understanding and interpretation of it.

The textual authenticity of sunnah or the prophetic traditions as the second source of authority in Islam after the Qur'an, however, has been the primary concern of the early and later generations of Muslim scholars, exerting their minds greatly. The scholars of hadith have been blamed for failing to produce adequate studies concerning the understanding of hadiths because they have been grossed in the studies purely related to the determination of their textual authenticity. Though there have been done some hadith studies of the former type which has been referred to as fiqh al-hadith, gharib al-hadith, asbab wurud al-hadith, etc., they are considered inadequate.

It has been claimed that Methodology of Islamic Law (Usul al-Fiqh) is the only Islamic discipline that has developed a distinct hermeneutics of its own. On the other hand, some general rules have been laid down in attempt to solve legal issues. But it is a fact that Methodology of Islamic Law tends to regard sunnah as only a legal source, and, in fact, it is not such. Hence, there is a clear need for new intellectual endeavors apart from those made by the experts of Methodologies of Hadith and Islamic Law.

Dini metinlerin okunup, anlaşılmasında ve yorumlanmasında, metodolojinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Metodoloji asırlar boyunca yürütülen anlama çabaları ve genel yaklaşım tarzlarıyla şekillenir. Dinin temel kaynağı olan Kur'an'ın metninin mütevatir olarak aktarılması sebebiyle, ayetler açısından bir sübut problemi yaşanmamıştır. Onunla ilgili çalışmalar, daha çok anlaşılması üzerine yoğunlaştırılmıştır.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis ABD Öğretim Üyesi.
ayavuz@selcuk.edu.tr

Kur'an'dan sonra ikinci kaynak durumunda olan sünnette ise rivayet edilen haberlerin sübutu ve sıhhati, ilk karşılaşılan problem olmuştur. Bu problem, alanın uzmanlarını önemli ölçüde meşgul etmiştir. Hadisçiler, daha çok rivayetle meşgul olup, hadislerin anlaşılması için yeterli çalışmayı yapmamakla suçlanmışlardır. Sünnetin anlaşılması için yapılan çalışmalar, fıkhü'l-hadîs, garîbu'l-hadîs, Esbâbu vürûdi'l-hadîs şeklinde adlandırılan eserlerle ilim âleminin istifadesine sunulmuştur. Ancak bu eserler, sünnetin anlaşılması için yeterli görülmemektedir.

İslamî ilimler içerisinde müstakil anlama yöntemi geliştiren tek bilim dalının fıkıh usulü olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan hukuki problemlerin çözümü için, geliştirilen küllî kaideler fıkıh alanındaki nassları anlayıp pratize etme açısından ilave bir imkan sağlamıştır. Ancak fıkıh usûlünün de, bu alanda geliştirilen küllî kâidelerin de, hadis ve sünnete sadece bir teşrîf kaynağı olarak baktığı bir gerçektir. Halbuki sünnet, sadece bir teşrîf kaynağı değildir. O halde, hadis ve sünnetin anlaşılması için, hadis usûlü ve fıkıh usûlüne ek olarak yeni çabalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu tür bir konunun incelenmesinin ana hareket noktasını şu sorular oluşturmuştur: Hadis usulü ve hadisin anlaşılmasında önemli rol oynayan alt bilim dallarının birikimine ek olarak, hadis ve sünnet verilerinin anlaşılmasında dikkate alınacak küllî kaideler tespit edilebilir mi? Bu kaidelerin tespiti ile, hadis ilmiyle ihtisas düzeyinde meşgul olma durumunda olmayan geniş halk kitlelerinin, hadis kaynakları ile meşgul olan ve bundan istifade etmeye çalışan insanlarımızın, sünneti anlaması için bir katkı sağlama imkanı var mıdır? Bu tür kaideler üzerine yapılacak yeni çalışmalar ile, hadis ve sünnet verilerini değerlendirmenin ortak zemini oluşturulabilir mi?

Nebevî sünnetin anlaşılmasındaki kaideler konusuna geçmeden önce, konu ile ilgili birkaç tanıma yer vermenin ve işin tarihi gelişimine kısaca işaret etmenin faydalı olacağını düşünüyorum.

Oturmak anlamına gelen kuûd mastarından türetilen "kâide" kelimesi, binanın üzerine inşa edildiği temel anlamına gelmektedir. İbrahim (as)'ın İsmail ile birlikte Kabe'yi inşa etmesinden bahseden ayette¹ kâide kelimesinin çoğulu olan "kavâid" "binanın temelleri" anlamında kullanılmıştır. Nahl suresinin 26. ayetinde de kelime bu anlamıyla yer almıştır. Hz. Peygamber'in hadislerinde de, aynı anlamda varit olmuştur.² Fıkıh ıstılahı olarak ise, "kapsamına giren olayların hükümlerini genel

¹ "İbrahim (as), İsmail (as) ile birlikte evin (Ka'benin) temellerini (kavâid) yükseltiyor ve (şöyle diyor-du): Rabbimiz, bizden kabul buyur, şüphesiz sen işitensin, bilensin" Bakara sûresi, 2/ 127

² Hz Peygamber, Aişe'ye (ra), "Bilmiyor musun, kavmin Ka'beyi yeniden inşa ettiklerinde, İbrahim'in (as) yaptığı temelleri (kavâid) daraltarak yaptılar, buyurdu. Aişe (ra): Onu İbrahim'in temellerine göre yapsan, deyince; Hz. Peygamber: "Kavmin küfürü terk edeli çok az bir süre geçmiş olmasaydı, bunu yapardım buyurdu." Bkz. Buhârî, Muhammed

olarak bildiren, özlü ifadelerle dile getirilen küllî (genel) hükümlerdir.³ Bu konu ile ilgili bir diğ er terim de dâbita'dır. Sadece bir bölümle ilgili meseleler için geçerli olan dar kapsamlı kurala denilmektedir. Kaide ise o alandaki bütün konularda geçerli olabilecek kuraldır.⁴ "Kaide ve kavaidin daha alt konulara ait kural ve dâbitlardan ayrılabilmesi için kâide-i külliye, kavâid-i külliye şeklinde bir nitelendirmeye ihtiyaç duyulmuş sa da birçok fakih, bu tabiri kaidenin alanındaki bütün fer'î meselelerin hükümlerini istisnasız kapsadığı izlenimini verdiği için yetersiz bulmuş ve tanı tıma genellikle "ağlebî" veya "ekserî" kayıtlarını eklemeyi gerekli görmüştür. Çünkü zaman içinde ortaya çıkan bu kaideler ne kadar genel olsa da istisnaları eksik olmamış, hatta istisnaların çoğalı p kaideyi genel bir hüküm olmaktan çıkardığı da olmuştur."⁵

Kur'an'da yer alan, "bir insan ancak gücünün yettiğ inden sorumlu tutulur"⁶, "hiçbir günahkar başkasının günahını yüklenmez"⁷ gibi ayetler, içerik olarak külli bir kaide teşkil edecek muhtevaya sahiptirler. Aynı şekilde, Hz. Peygamber'den (s) rivayet olunan, "Ameller, niyetlere göredir"⁸, "Helal bellidir, haram da bellidir. Bu ikisinin arasında şüpheli olan şeyler vardır"⁹ şeklindeki hadisler de fıkıh alanındaki küllî kaidelere temel teşkil etmişlerdir. İbn Receb el-Hanbelî (v.h. 795), İbnu's-Salah'ın (v.h. 643), "el-Ehâdîsü'l-külliyye" adıyla bir hadis imla meclisi düzenleyip cevâmiu'l-kelim özelliğ i taşıyan hadisleri bir araya getirdiğ ini, daha sonra Nevevî'nin (v.h. 676), bunlara bazı ilaveler yaparak hadislerin sayısını kırkikiye ulaştırdığ ını ve ona el-Erbaûn adını verdiğ ini nakletmektedir.¹⁰

b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri rasûlillah ve sünenih ve eyyâmih)* thk: Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz, I-VIII, Beyrut, 1994, Hac, 42 (1583); Enbiyâ', 10 (3368); Müslim b. Haccâc Kuşeyrî, *Sahîhu müslim (el-Câmiu's-sahîh)*, I-V, thk. M. Fuad Abdalbaki, Beyrut, 1956, Hac, 399; Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-nesâî*, I-IX, 3. bsk. Beyrut, 1414/1994, Menâsik, 125 (2900). Kelimenin anlamı için bkz. İbnu'l-Esîr el-Cezerî, Mübarek b. Muhammed, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs*, I-V, Kum, 1342, IV, 87.

³ Bkz. El-İsfehânî, Râğıb, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986, 617; Sübkî, Abdulvehhab b. Ali, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, thk., A. Ahmed, Abdulmevcûd, A. Muhammed İvad, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut, 1991, I, 11; Yaman, Ahmet, *Bir Kavram Olarak "Fıkıh Kaideleri" Ya da İslam Hukukunun Genel İlkeleri*, Marife, Konya, 2001, yıl: I, sy. 1, 50.

⁴ Bkz., Sübkî, Tâceddîn Abdulvehhab b. Ali, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut, 1991; I, 11; İbn Nüceym, Zeynelâbidîn b. İbrahim, *el-Eşbâh ve'n-nezâir alâ mezhebi Ebî Hanîfeti'n-Nu'mân*, Beyrut, 1405, 166; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005, 87.

⁵ Baktr, Mustafa, "Kaide", TDV DİA, İstanbul, 2001, XXIV, 206.

⁶ Bakara sûresi, 2/233.

⁷ En'am sûresi, 6/164.

⁸ *Buhârî*, Bed'u'l-vahy, 1 (1); İmân, 42 (54), Itk, 6 (2529); *Müslim*, İmaret, 155; Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş'as Sicistânî (275/888), *Sünenü Ebî Dâvud*, I-IV, thk: Sıdkî Muhammed Cemil, Beyrut, 1994, Talak, 10 (2201).

⁹ *Buhârî*, İmân, 40 (52); Büyü', 2 (2051); *Müslim*, Müsâkât, 107.

¹⁰ Bkz. İbn Receb el-Hanbelî, Abdurrahman, *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem*, thk. Şuayb el-Arnaût ve İbrahim Bâcis, Beyrut, 1997, I, 56.

Sahabe ve tabiûn döneminde devam eden bu tür kaide tespiti çalışmaları, mezhep imamları döneminde de devam etmiştir. Birbirine benzeyen ve aynı hükmü alan veya ilk bakışta birbirine benzer görünen ancak bir nüans farkı sebebiyle farklı fikhî hükmü alan meseleler el-Eşbâh ve'n-nazâir adlı eserlerde ele alınmıştır. Kaideleri bir araya getirmek için ilk eser telif edenin h. IV. Asırda Iraklı Hanefî fakîh Muhammed Ebu Tâhir ed-Debbâs olduğu belirtilmektedir. O, Hanefî mezhebinin önemli fıkıh prensiplerini 17 madde halinde toplamıştır. Daha sonra aynı asırda yaşayan Hanefî hukukçu Ebu'l-Hasen el-Kerhî (v.h.340), bu kaidelerin sayısını 37 maddeye çıkarmıştır. Bir diğer Hanefî alim Ebu Ömer en-Nesefî (v.h.537) bunları örneklerle açıklamıştır.¹¹ Daha sonra telif veya şerh olarak Hanefî, Şafiî, Malikî, Hanbelî ve Şîî alimler tarafından kendi mezheplerini esas alan onlarca eser kaleme alınmıştır.¹² Osmanlılar'ın son dönemlerinde Ahmed Cevdet Paşa'nın büyük gayretleriyle telif edilen Mecelle'nin başında küllî kaidelerin meşhurlarından doksan dokuz tanesine yer verilmiş, daha önceki dönemlerde farklı metotlarla yapılan telif çalışmaları Mecelle'den sonra bilhassa bu doksan dokuz kaide üzerine yoğunlaşmıştır. Günümüz fıkıh muhitinde küllî kâide denilince Mecelle'de yer alan bu kaideler akla gelir. Küllî kaidelerin sayıları hakkında bir rakam vermek oldukça zordur. Çünkü bunun, küllî kaidenin tanımından mezheplerin birikimine ve içinde bulunulan gelişim merhalesine, ayrıca kaideleri belli esaslara irca etme faaliyetini olumlu bulup bulmamaya göre değişiklik gösterdiğini belirten Baktır, bu alanda yazılan eserlerde yer alan kaide sayının 1000 rakamına kadar çıkarıldığına işaret eder.¹³ Fıkıh kaideleri, meselelerin çözümünde, fıkıh usulüyle yürütülen anlama ve içtihat faaliyetlerine bir katkı sağlamıştır. Kaleme alınan çalışmalar, söz konusu kaidelerin önemli bir kısmında da ihtilaf edildiğini göstermektedir. İctihad ve istinbata dayanan alanlarda ihtilaf olması kaçınılmaz bir durumdur. Bu ihtilaflarla birlikte, meselelerin çözümünde onlardan önemli ölçüde istifade edildiği de bir gerçektir. Konunun asli terimleri ve tarihi gelişimi hakkındaki bu özet bilgiden sonra, esas konumuza geçiş yapabiliriz.

Hadis ve sünnet konusunda, sübut ve sıhhat tespiti problemi, bu ilim dalıyla meşgul olanları Asr-ı saadetten günümüze kadar meşgul etmiştir. Günümüzde de bu konularla ilgili problem ve tartışmalar devam etmektedir. Eldeki verilerin özelliği sebebiyle bu meşguliyetin bundan sonra da devam edeceği bir gerçektir. Tarih boyunca bu alandaki çalışmalar, sübut ve sıhhatin önceliği sebebiyle ağırlık kazanmıştır. Çünkü sıhhati ve sübutu tespit edilmeyen rivayetlerin üzerine bir dini anlayış kurulmaya kalkışılması, güvenilirliği ve sağlamlığı bilinmeyen malzemelerle, bina

¹¹ Bkz. İbn Nüceym, age., 15-16; Yaman, agm., 66-67.

¹² Bkz., Nedvî, Ali Ahmed, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, Dımaşk, 1412, 433-445; Yaman, 68-74.

¹³ Bkz., Baktır, agm., 207-208.

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

inşa etmeye benzeyecek ve bu binanın da ne kadar yük çekeceği ve ne zaman çökeceği bilinmeyecekti. Bu çabalara rağmen hâlâ mevzu rivayetlerin ilmî eserlerdeki mevcudiyeti ve Müslüman halk üzerindeki etkisinin bir şekilde devam ettiği dikkate alındığında, ister istemez, “ya bu çalışmalar yapılmıyorsa, acaba bugün elimizdeki rivayetlerin durumu ne olurdu” sorusunun her samimi ilim erbabı için endişe kaynağı olacağı bir vakiadır.

Meselenin bir diğer boyutu ise, hadis alimlerinin ağırlıklı olarak mesailerini, sübut ve sıhhat tespiti alanına teksif etmeleri sebebiyle, en az onun kadar önemli olan hadis ve sünnet verilerinin anlaşılması ve yorumlanması alanıyla yeterince ilgilenmemişlerdir. Bu bazı hadisçiler tarafından, “Ey Fıkıhla meşgul olanlar! Siz tabiplersiniz, bizler de eczacı”¹⁴ denilerek, zımnen anlama ve yorumlama konusu onlara havale edilmiştir. Halbuki, fıkıhın yoğunlaştığı ahkam ile ilgili hadisler, hadis alanındaki sekiz ana konudan birisini oluşturmaktadır. Dolayısıyla sadece fakihlerin çabaları ile yetinerek tüm hadis ve sünnet merviyatını anlamak zaten mümkün olmayacaktır. Üstelik, fıkıhî yaklaşım, “Hz. Peygamberi sadece bir şâri (kanun koyucu) olarak görmeye, hadis ve sünneti de sadece bir teşrî kaynağı olarak değerlendirmeye” yatkın bir özellik taşımaktadır. Taha Câbir Alvânî'nin de ifade ettiği gibi, *usûl-i fıkıh, bir teşrî kaynağı olarak sünnet ve hadis ilmini anlamaya kâfi gelebilir.*¹⁵ *Fakat diğer alanlardaki rivayetleri anlama faaliyetleri için yeterli olmayacaktır. Zaten fıkıh da tüm merviyatı açıklayıp yorumlama iddiası taşımamaktadır.*

Hz. Peygamber (s), “Benim sözlerimi işitip, ezberleyen, iyice anlayan sonra da onu (başkalarına) aktaran kimselerin Allah yüzlerini ağartırım”¹⁶ buyurarak, hadislerin iyice anlaşılmasını teşvik etmiştir. Bunu gerçekleştirmek üzere yapılan çalışmalar, fıkıh-ı'l-hadîs, garîbu'l-hadîs, Esbâbu vürûdi'l-hadîs gibi alt bilim dallarının oluşumunu sağlamıştır. Ancak bu alanda gösterilen çabalar yeterli görülmemektedir. Hadislerin anlaşılması için gösterilen çabaların oluşturduğu eserlerden elde mevcut bir birikim olarak bundan sonra da istifade edilecektir. Bunlardan yararlanmakla birlikte yukarıda işaret edilen problemlerin çözümüne katkı sağlayacak çabaların devamına duyulan ihtiyaç açıktır. Bu noktadan hareketle, tebliğimizde, hadis ve sünnetin anlaşılması için hazırladığımız külli kaideler denemesini ehl-i ilmin dikkatlerine arz

¹⁴ Bkz., İbn Abdilber, Ebu Ömer Yûsuf, *Camiu beyâni'l-ilm ve fadlih*, Beyrut, ts., II, 131.

¹⁵ Bkz., Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, 1997, 4

¹⁶ Bkz. *Ebû Davud*, ilm, 10 (3660); Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Fuad Abdülbâkî, Abdulkadir İrfân Hassûne, Beyrut, 1414/1994, ilm, 7 (2667); İbn Mace, Muhammed b. Yezîd Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, I-II, thk. Sıdkî Cemîl Attâr, Beyrut, 1415/1995, Mukaddime, 18 (230); Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünenü'd-Dârimî*, thk., M. Ahmed Abdülmuhsin, Beyrut, 2000, Mukaddime, 24 (236).

etmek istiyoruz. Bu kaidelerin zeminini başta Kur'ân olmak üzere, ubudiyet, risâlet ve sünnet teşkil edecektir. Hz. Muhammed, Allah'ın verdiği görevi, ifa etme görevini üstlendiğine göre, öncelikle insanın varlığının neyi ifade ettiğinin ve Peygamber'in kimliğinin tespit edilmesi gerekir. Hadis ve sünnetin anlaşılması için düşünülen küllî kaidelerin tespitine de bu noktadan başlanılmalıdır.

1. Bütün insanların, aslî ve değişmez özelliği Allah'a kul olmaktır

Allahu Teâlâ, *"Ben insanları ve cinleri, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"*¹⁷ buyurarak insanların yaratılış gayesine işaret etmiştir. O halde Peygamberler de, insan olmaları hasebiyle, kulluk göreviyle mükelleftirler. Kul olma yönüyle, diğer insanlardan bir farkı yoktur. Peygamberlik görevi sebebiyle, insanüstü bir konuma yükselmezler, kul olma özellikleri ve sorumlulukları devam eder. Allah'ın bir insanı Peygamber olarak göndermesine itiraz edip inanmayanlara, şayet yeryüzünde melekler olsaydı, onlara meleklerden bir elçi gönderileceği belirtilerek, insanlara gönderilen elçinin beşer olacağı vurgulanır.¹⁸ Tüm peygamberlerin, yemek yiyen, çarşıda gezen normal insanlar olduğu hatırlatılır.¹⁹ Allah, Peygamberlerine, kendilerinin de bir beşer olduğunu hatırlatmalarını emreder.²⁰ Bu hatırlatma son derece önemlidir. Çünkü, peygamberi insan üstü bir varlık şeklinde algılamanın sonucunun şirke dönüşebildiği, bir önceki peygambere inananlar arasında görülmüş, tevhide davet eden İsa (as), şirk anlayışının bir parçası haline getirilmiştir. Halbuki kendine kitap ve nübüvvet görevi verilen bir insanın insanları kendisine kulluğa çağırması asla düşünülemez.²¹ Bu sebeple, Peygamberlerin de bir insan, bir kul olduğu açık ve berrak bir itikatla idrak edilmelidir. Nitekim, Müslüman olmak için dil ile söylenip, kalp ile tasdik edilmesi gereken kelime-i şehadette tevhitte sonra ilk onaylanan şey, Hz. Muhammed'in (önce) Allah'ın kulu, (sonra da) Allah'ın Rasûlü olmasıdır.

2. İnsanların hepsi, kulluk görevleri açısından imtihan olunurlar

Kur'an'da *"Allah, hanginizin daha güzel amel işleyeceğinizi denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O, üstündür, bağışlayandır"*²² buyrulur, insanların hayat boyu imtihan

¹⁷ Zâriyat sûresi, 51/56.

¹⁸ Bkz., İsrâ' sûresi , 17/94-95.

¹⁹ Bkz., Furkan sûresi , 25/20.

²⁰ *"De ki- ben de sizin gibi bir insanım.- Bana ilahınızın tek bir ilah olduğu vahyolunuyor."* Bkz., Kehf sûresi, 18/110; Fussilet sûresi, 41/6.

²¹ *"Allah'ın kendisine Kitab, hüküm ve peygamberlik verdiği hiçbir insana, sonra kalkıp insanlara: (Allah'ı bırakıp bana kul olun) demesi yakışmaz. Fakat o, (öğrettiğiniz kitap ve okuduğunuz şeyler gereğince Rabb'a halis kullar olun) der."* Bkz., Âl-i İmrân sûresi, 3/79.

²² Mülk sûresi , 67/2.

edileceklerine işaret edilmiştir. Tüm insanları kuşatacak şekilde, “*Her nefis ölümü tadacaktır. Biz sizi, hayırla da şerle de imtihan ediyoruz. Sonunda bize döndürüleceksiniz*”²³ buyrulmuş, bu imtihanın, mallardan canlardan, ürünlerden eksiltme²⁴ gibi çeşitli şekillerde, olacağı açıklanmıştır. Kur’an’ın aktardığı kıssalardan öğrendiğimize göre, hiçbir peygamber kulluk sınavından istisna edilmemiştir. Hatta bazen bu imtihan öylesine çetin olmuştur ki, peygamber ve onunla beraber olan ümmeti, “*Allah’ın yardımını ne zaman?*”²⁵ diyecek hale gelmişlerdir. Hz. Peygamber de, yaşadığı dönemde kendisine inananlarla birlikte, en zorlu sıkıntılarla imtihan olunmuş, kendisini hiçbir kulluk görevinden istisna etmemiştir. Kral peygamberlik yerine, kul peygamber olmayı tercih etmiştir.²⁶ Bir defasında huzurunda bulunan birinin korkuyla titremesi üzerine “*Sakin ol, ben hükümdar değilim*” buyurmuştur.²⁷ Hz. Peygamberin fazilet ve erdem yönüyle en üstün vasıflara sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Bütün bunlarla beraber ümmetin peygamber algısı şekillendirilirken, onun bir kul olduğu unutulmamalıdır. Nitekim Hz. Peygamber bu konuda ümmetin dikkatini çekerek şöyle buyurmuştur: “*Hristiyanların, Meryem oğlu İsa’yı aşırı yücelttikleri gibi, beni aşırı yüceltmeyin*”.²⁸ Vefat ettiği hastalığında, “*Allah, Yahudi ve Hristiyanlara lanet etsin, peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler*” diyerek ümmetini uyarmış ve “*Allahım kabrimi tapılan bir put kıлма*” diye dua etmiştir.²⁹ Peygamber algımızda bu Nebvî uyarıyı unutmamalıyız. Ancak bu tespitler onun diğer insanlardan hiçbir farkının olmadığı anlamına gelmez.

3. Hz. Peygamberin, dindeki yerini tespit edecek en yetkili merci, alemlerin rabbi olan Allah’tır. Bunu da, Kur’an’da net bir şekilde ortaya koymuştur

Hz. Peygamber’in ismi olan Muhammed kelimesi, Kur’an’da dört ayette geçmektedir. Ahzâb suresi’nde geçen ayette “*Muhammed, sizin erkeklerinizden birinin babası değil, fakat Allah’ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir*”³⁰

²³ Enbiyâ sûresi , 21/35.

²⁴ Bakara sûresi, 2/155.

²⁵ Bakara sûresi , 2/214.

²⁶ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Amman, 2003, II, 231; İbn Hibban, *Sahîhu İbn Hibbân* (bi tertîbi İbn Belbân), I-XVIII, thk. Şuayb el-Arnaût, 3. bsk., Beyrut, 1997; XIV, 280 (6365).

²⁷ Bkz. İbn Mace, Muhammed b. Yezîd Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, I-II, thk, Sıdkî Cemîl Attâr, Beyrut, 1415/1995, Et’ime, 30 (312).

²⁸ *Buhârî*, Enbiyâ, 48 (3445); Müslim, Zühd, 67; *Dârimî*, Rikâk, 68 (2786).

²⁹ İbn Sa’d, Muhammed, *es-Sîratü’n-Nebeviyye mine’t-tabâkâtü’l-kübrâ*, I-II, (et-Tabakâtü’l-kübrâ’nın ilk iki cildinin ayrı basımı), Kahire, 1989 , II, 240-241. Konu ile ilgili tespitler için bkz., Yavuz, Adil, *Hadislerde Mekkilik ve Medenilik*, Ankara, 2007, 161-162.

³⁰ Ahzâb sûresi , 33/40.

buyrulularak, onun beşer olması özelliğine ilave olarak son peygamber olduğu belirtilmiştir. Diğer iki ayette de onun rasûl olduğu zikredilmiştir.³¹ Dördüncü ayette ise, inanıp iyi amel işleyen, rableri tarafından Muhammed'e (s) indirilene inananların günahlarını Allah'ın bağışlayıp, durumlarını düzeltereği belirtilmiştir.³² Saff suresi'nde ise, Hz. İsa'nın kendisinden sonra gelecek ve adı Ahmed olan bir elçiyi müjdelediği haber verilmektedir.³³ Bu ayetlerde doğrudan veya dolaylı olarak, onun Allah'ın Rasûlü olduğu beyan olunmuştur. Peygamberi beşer üstü bir varlık olarak görmek nasıl yanlışsa, aynı şekilde onu her yönüyle sıradan bir insan olarak görmek de yanlıştır. "Kavminden, kendilerine dünya hayatında bol nimet verdiğimiz o inkar eden ve ahirette buluşmayı yalanlayan eşraf takımı: *"Bu (adam) yediğinizden yiyen, içtiğinizden içen, sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir. Tıpkı sizin gibi bir insana itaat edecek olursanız, bilin ki, o zaman siz kaybedenlerden olursunuz, dediler"*³⁴ ayeti bu düşüncenin inanmayanların anlayışı olduğunu ortaya koymaktadır. Peygamber bir beşerdir, ama sıradan bir beşer değildir.

4. Peygambere itaat, Allah'ın açık ve net emridir

Allah'ın dinini insanlara ulaştırmakla görevlendirilen her peygambere itaat, ilahi bir emirdir. Nitekim Allah Teala, *"Biz hiçbir rasûlü (elçiyi), Allah'ın izniyle itaat edilmekten başka bir amaçla göndermedik. Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler, Allah'tan günahlarının bağışlanmasını isteseler ve elçi de onların bağışlanmasını dileseydi, elbette Allah'ı affedici ve merhametli bulurlardı"*³⁵ buyurarak, peygamberlerin davetine muhatap olan insanların ilk görevinin onlara itaat olduğunu belirtmiştir. Bu durum tüm peygamberler için geçerli bir durumdur. Bunun dışında Hz. Peygamber'e itaat de emredilmiştir: *"De ki: Allah'a itaat edin; Peygamber'e de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamber'in sorumluluğu kendisine yüklenen (tebliğ görevini yapmak), sizin sorumluluğunuz da size yüklenen (itaat görevini yerine getirmeniz)dir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber'e düşen, sadece açık bir şekilde tebliğ etmektir."*³⁶ Peygambere itaat etmeyenlerin akıbeti ise şöyle açıklanmaktadır: *"Onların yüzlerinin ateşte evirilip çevrileceği gün, derler ki: Eyvahlar bize, keşke Allah(c.c)'a itaat etseydik ve rasûle itaat etseydik. Ve dediler ki: 'Rabbimiz, gerçekten biz, efendilerimize ve büküklerimize itaat ettik, böylece onlar bizi yoldan saptırmış oldular. Rabbimiz onlara azaptan*

³¹ Âl-i İmrân sûresi, 3/144; Fetih sûresi, 48/29.

³² Bkz. Muhammed sûresi, 47/2.

³³ Bkz., Saff sûresi, 61/2.

³⁴ Mü'minûn sûresi, 23/33-34.

³⁵ Nisâ' sûresi, 4/64.

³⁶ Nûr sûresi, 24/54

iki katını ver ve büyük bir lanet ile lanet et.”³⁷ “Kim Allah’a ve Rasûlüne itaat ederse, büyük bir iş başarmış olur”³⁸ “Kim rasûle itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur.”³⁹ Yine “Kim de, Allah’a ve rasûlüne itaat ederse, (Allah) onu, altından ırmaklar akan cennetlere girdirir”⁴⁰ ayetleri hiçbir tereddüte mahal bırakmayacak şekilde, Peygambere itaatın Allah’a itaat ile özdeşleştirildiğini ortaya koymaktadır. Yani Peygamber’e itaat dinin, Kur’an emirlerinin ayrılmaz bir parçasıdır.

5. Peygamber’e ittibâ’, onu gönderen Allah’ın iradesini ve elçiyi kabul etmemenin göstergesidir

Peygamber’e karşı alınan tavır, elçiyi ve aktardıklarını ret anlamına gelir. Çünkü Peygamberler, kendi fikir ve ideallerinin değil, Allah’ın dininin mücadelesini veren kimselerdir. Bunun mükafatını da insanlardan değil, Allah’tan beklerler.⁴¹ “Allah ve Rasulü, bir konuda hüküm verdiği zaman, artık mü’min bir erkeğin veya kadının başka bir tercihte bulunma hakkı yoktur. Çünkü kim, Allah’a ve Rasulüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur”⁴² ayeti, sadece Allah’ın değil, Peygamberin verdiği hükümlerin de Müslümanlar için bağlayıcılık yönünün olduğunu göstermektedir. “Peygamber’in emrine aykırı davrananlar, kendilerine bir belanın çarpmasından, yahut onlara acı bir azabın gelmesinden sakınınsınlar”⁴³ ayeti, bu konuda aymaz ve aldırmaz bir tutum içinde olanları, ciddi bir azabın beklediğini hatırlatmaktadır.

Asr-ı Saadet’ten sonraki İslam tarihi boyunca Rasulullah’ın (s) söz ve davranışlarının, onu kabul edenler açısından bağlayıcı olduğunda ümmetin çoğunluğu ittifak etmiştir. Bunun yanı sıra, sünnete ittibâ gerekliliği görmeyip, Kur’an’ın her konuda kendi başına yeterli olacağını söyleyenler de olmuştur. Sünnet açısından bu mesele hayati bir önem arz etmektedir.

6. Sünneti terk edip Kur’an ile yetinme, caiz değildir

Tarihin farklı dönemlerinde “Bize Kur’an yeter. Allah bize onu göndermiş, başka bir kaynakla mes’ul tutmamıştır” türünden itirazları dile getirerek, Hz. Peygamber’in sünnetine ittibâ edilmesini kabul etmeyenler de olmuştur.⁴⁴ Onlar, “Biz kitapta hiçbir

³⁷ Ahzab sûresi , 33/66-68.

³⁸ Ahzab sûresi , 33/71.

³⁹ Nisâ’ sûresi, 4/80.

⁴⁰ Fetih sûresi , 48/17.

⁴¹ Bkz., Şuarâ’ sûresi , 26/ 109, 127, 145, 164, 180; Şurâ sûresi , 42/23.

⁴² Ahzâb sûresi, 33/36.

⁴³ Nûr sûresi, 24/63.

⁴⁴ Bkz., Şafîî, Muhammed b.İdris, *el-Ümm*, I-IX, tlk., Mahmud Mataracı, Beyrut, 1993, VII, 460.. vd.; Ebu Zehv, *el-Hadîs ve’l-muhaddisûn*, Kahire, 1378, s. 21-22; Abdulgânî Abdülhâlık,

şeyi eksik bırakmadık"⁴⁵ ve "*sana bu kitabı, her şeyi açıklayan ve Müslümanlara yol gösterici rahmet ve müjde olarak indirdik*"⁴⁶ ayetlerini ve benzerlerini delil almaktadırlar. "Söz konusu edilen ilk ayetteki kitap ile, Kur'an değil, Levh-i mahfuz kastedilmektedir. Konunun siyakı bunu göstermektedir. Kur'an'ın her şeyi açıklaması ise, kendisinin gösterdiği sünnet, icma ve kıyas gibi diğer delillerle birlikte olmaktadır:"⁴⁷ Eyyûb es-Sahtiyânî'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "Bir adama hadis rivayet ettiğinde, o kimse –bunu bırak da bize Kur'an'dan delil getir- diyecek olursa, bil ki o dalalete düşmüştür."⁴⁸ Burada itham edilen, sünneti umursamayan kimsedir. Yoksa Kur'an'dan delil istemenin yadırganacak bir yönü yoktur. Kur'an'da emredilen hususların bir çoğu oldukça mücmel ifadeler taşımaktadır. Namaz, oruç, hac, zekat gibi üzerinde ısrarla durulan ibadetlerin yapılması için bile sadece Kur'an nassları ile yetinerek bu görevleri yapmak mümkün görünmemektedir. Nasıl namaz kılınacak? Nasıl oruç tutulacak? Hac ve zekat görevleri nasıl ifa edilecektir? Bunların tüm ayrıntılarını ayetlerden tespit etme imkanı bulunmamaktadır. Bu temel ibadetler ve onların dışındaki dini hayatı şekillendiren bilgilerin büyük çoğunluğunun Hz. Peygamberin uygulamalarına dayandığı gerçeğini, dini ilimlerle az çok meşgul olan herkes bilmektedir. Sünnetin devre dışı bırakılması durumunda ne tutarlı bir dini düşüncenin ne de iki dünya mutluluğunu gerçekleştirecek bir hayat tarzının oluşturulup pratiğe aktarılması mümkündür. Nazari tartışmaların ötesinde bu gerçeğin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Konuyu, gerek tarihi süreç gerekse günümüz açısından birkaç soruyla birlikte tahayyül etmeye çalışalım. Nebevî sünnetin ve otoritenin yok sayıldığı bir ortamda ortaya çıkacak problemlerin çözümünde müracaat kaynağı kim olacaktır? "*Kur'an yeter o yorumlanır*" denilirse; hangi müfessirin ya da İslam hukukçusunun yorumu, vahye muhatap olan ve onu pratik hayata dönüştüren Peygamber'in açıklamalarından daha geçerli olacaktır? Böyle bir anlayış dini hayatı, her kafadan bir sesin/görüşün çıktığı bir kaos ortamına sürükleyecektir. Bunca nebevî beyanın olmasına ve onların da ilmi konularda dikkate alınmasına rağmen, ictihadi meselelerde binlerce ihtilafın olduğu bir gerçektir. O halde Hz. Peygamberin davranışlarının bağlayıcılığının kabul edilmesinden başka çıkar yol bulunmamaktadır.

Hucciyetü's-sünne, Bağdat, 1942, s. 383, vd.; Denizkuşları, Mahmut, *Sünneti Terk Kur'an'la Amel Meselesi*, Konya, 1991, s. 77-78; Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 4.bsk., Ankara, 1999, s. 128.

⁴⁵ En'am sûresi, 6/38.

⁴⁶ Nahl sûresi, 16/89.

⁴⁷ Aşkar, Muhammed Süleyman, *Ef'alü'r-rasûl ve delâletüha ale'l-ahkâmi's-şer'ati*, I-II, 6.bsk., Beyrut, 1424, I, 22.

⁴⁸ Hakim en-Neysâbü'rî, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*, Beyrut, 1406, 65.

7. Peygamber'in risaletinin tezâhürü olan söz ve davranışları, evrensel değer ihtiva eder ve onlara ittiba etmek, dini bir sorumluluktur

Her peygamber gibi, Hz. Peygamber'in davranışlarının, söz ve eylemlerinin oluşup şekillenmesinde onun bu iki temel (kul ve rasul olma) özelliğinin etkisinin olduğunda kuşku yoktur. Hayatının ilk kırk yıllık dönemini çevresindeki insanlar arasında geçiren Hz. Muhammed (s), risalet görevinin verilmesi ile daha önceden söz konusu olmayan büyük bir sorumlukla karşı karşıya kalmıştır. İndirilen vahyi insanlara bildirmek (*tebliğ*)⁴⁹, anlaşılmayan konuları açıklamak (*tebyîn*)⁵⁰, insanlara anlatılan vahyi bizzat kendisi yaşamak suretiyle onlara örnek olmak (*temsîl*)⁵¹, bu sorumluluğun temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Her sorumluluğun yerine getirilebilmesi için, aynı ölçüde bir yetki de verilmelidir. Kur'an'da da ona bu yetki verilmiştir. Allah'ın hüküm koymadığı meselelerde, Hz. Peygamber'in hüküm koyma (*teşrî*) yetkisi bulunur. Tebliğ, tebyîn ve temsîl sorumluluk ve yetkileri üzerinde genel olarak bir tartışma yapılmamaktadır. Teşrî yetkisini kabul etmeyen ve tartışma konusu yapanlar görülmektedir. Halbuki bu Kur'an ayetlerinde açık bir şekilde ortaya konulmuştur. A'raf suresinde şöyle buyrulmaktadır: *"Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o rasûle, o ümmi peygambere uyarlar. O peygamber, onlara iyiliği emreder, kendilerini kötülükten men eder. Onlara güzel şeyleri helal, çirkin şeyleri haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları ve kendilerini bağlayan bağları kaldırıp atar.."*⁵² Tevbe suresinde ise, Alaha ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah ve rasulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini din edinmeyenlerle savaş yapılması emredilmektedir.⁵³ Bu ayetlerde Peygamberin de helal ve haram kılma yetkisinin olduğu beyan edilmektedir. Peygambere verilen bu yetkinin bir risalet yetkisi olduğu, bir rububiyet yetkisi olmadığı zaten tartışma konusu bile edilemez bir gerçektir. "Bu ayetlerde, "dini hüküm ve kuralların vaz' edilmesi, sadece Kur'an'a (Allah'a) değil, aynı zamanda Hz. Peygamber'e de izafe edilmiştir...Allah'ın yetkisi, tamamen bağımsız, aslî ve kendinden olduğu halde, Rasulünün ki, vahye bağlı ve ondan kaynaklanan bir yetkidir."⁵⁴ Hz. Peygamberin şöyle bir uyarıda bulunduğu rivayet olunmuştur: *"Dikkat ediniz, bana kitab (Kur'ân) ve onunla beraber, onun benzeri verilmiştir. Dikkat edin herhangi bir adam*

⁴⁹ Bkz., Mâide sûresi, 5/99; Nahl sûresi, 16/35, 82; Nûr sûresi, 24/54, .. vb.

⁵⁰ Bkz., Nahl sûresi, 16/44, 64.

⁵¹ Bkz., Ahzâb Sûresi, 33/21.

⁵² A'raf sûresi, 7/157.

⁵³ Tevbe sûresi, 9/ 29.

⁵⁴ Usmânî, Muhammed Taqı, *The Authority of Sunnah*, Karaçi, 1990, 46, 47, 48. (Kırbaşoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara, 1999, 173, 174'den naklen).

karnı tok olarak koltuğuna yaslanır ve şöyle der: Siz bu Kur'ân'a sarılın. Onda helâl bulduğunuzu helâl sayın, haram bulduğunuzu da haram sayın..."⁵⁵ Bu hadis farklı lafızlarla başka kaynaklarda da yer almaktadır⁵⁶. Kur'an'da açıkça isminin geçtiği yerlerde, Hz. Muhammed'in (s) risaleti vurgulanır, ama ona ismi zikredilerek itaat emredilmediği halde, birçok ayette rasule itaat emredilir. Bu da itaat mükellefiyetinin risalet alanıyla ilgili olduğunu göstermektedir.

8. Peygamber'in beşer olma özelliğinin tezâhürü olan söz ve davranışları, genellikle yerel ve tarihsel değeri ihtiva eder

Bir beşer olarak diğer insanlarda olduğu gibi, her Peygamber, Allah'ın takdir ettiği bir zaman diliminde, yine onun takdir ettiği bir ülkede ve belli bir toplumun içinde yaşamış ve kendine verilen nübüvvet/risalet görevini yerine getirmiştir. Geçmiş peygamberlerin hayatı ve sözleri ile ilgili sağlıklı bilgiler günümüze kadar ulaşabilseydi, onların davranışlarındaki beşeri tutum, yerel özellikler ve yaşadıkları coğrafyanın, sosyal çevrenin yansımalarının farklı olduğunu görürdük. Hepsi de peygamber olmalarına rağmen, yukarıda dile getirilen etkiler sebebiyle söz ve davranışları arasında, dinin ve tebliğinin özünü etkilemeyen farklılıklar olması kaçınılmazdır. Hz. Peygamber, "bütün insanlığı ilgilendiren, evrensel ilke ve esasları ilan ederken, içinde yaşadığı toplumdan kopmamıştır. Yerken, içerken, giyinirken, yaşadığı bölgenin şartlarına göre hareket etmiştir. Konuşurken, hutbe irat ederken kendisini dinleyen ilk muhataplarını daima gözetmiş, örneklerini yaşadığı dünyadan seçmiştir. Hayvanlardan deve, bitkilerden hurma onun başlıca örneklerini teşkil etmiştir."⁵⁷ Hz. Peygamberin risalet görevini Arabistan'da değil de hurma ve deve gibi unsurların olmadığı başka bir yerde ifa ettiğini varsaysak, acaba onun hadis ve sünnetinde bunların izlerini görebilir miydik? Her şeye rağmen Peygamber (s), yine de ısrarla hurmadan mı bahsedirdi? O, 20. asırda risaletle görevlendirilseydi, ulaşım vasıtası olarak, yine deveye binmeyi mi teşvik ederdi? Mekke ve Medine dışında başka şehirlerde peygamber olsaydı, yine onun hadis ve sünnetinde bu iki şehrin izlerini mi görürdük? Hatta ona destek olan veya karşı çıkan yakın çevresi farklı insanlar olsay-

⁵⁵ *Ebû Dâvûd*, Sünen, 5 (4604).

⁵⁶ Abdurrezzak, b. Hemmâm San'a'ni, *El-Musannef*, I-XI, 2. bsk., thk: Habiburrahman A'zamî, Beyrut, 1403/1983, (Ma'mer b. Raşid, el-Câmi) X, 453 (18683, 18684); İmam Şâfi, Muhammed b. İdris, *Er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, byy, ts, 89; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 367; IV, 132; *Dârimî*, Mukaddime (I, 144); *İbn Mâce*, Mukaddime, 2 (12, 13); *Ebû Dâvûd*, Harac, 31 (3050); *Tirmizî*, İlm, 10 (2672, 2673). Erike hadisi ile ilgili bazı değerlendirmeler için Bkz. Özafşar, M. Emin "Polemik Türü Rivâyetlerin Gerçek Mahiyeti", İslâmiyât, c. 1, sy:3, s. 19-33 (Ankara, 1998); Yavuz, Adil, *Muhammed b. Ali Şevkânî*, Ankara, 2003, 308-310.

⁵⁷ Görmez, age., 302.

dı, elbette hadis ve sünnet verilerinde onların yansımalarını görürdük. Abd (kul) olan her rasulün hayatında, doğal olarak yaşadığı bölgenin, yerel ve tarihsel unsurların farklı olması kaçınılmazdır. Ama hepsinin davetinin, -yaşadığı coğrafya neresi olursa olsun, yaşadığı asır ne zaman olursa olsun- ortak ve değişmez ilkeleri olmuştur. O da, hayatın Allah'ın bildirdiği esaslar dikkate alınarak yaşanmasıdır. Onların sünnetlerinin de esası budur. Haram olmaması kaydıyla, bulunan gıdalarla beslenilmesi, dönemin imkânlarına göre, meşruiyet kapsamı içinde hayat sürülmesi, bir evrensel ilkedir. Ancak, bu gıdaların, imkânların neler olacağı bir evrensellik özelliği göstermez. Dolayısıyla bunların kullanımı da evrensel değer taşıyan sünnetin, aslı bir unsuru olamaz. Müslümanların hassasiyet göstermesi gereken sünnetin içindeki yerel ve tarihsel unsurlar değil, evrensel ilkeler, mesajlar olmalıdır. Bu durumda, Peygamberin tüm davranışlarının, ittiba etme açısından aynı değerde olmayacağı açıktır.

9. Hadis ve sünnette yer alan veriler, ittiba etme açısından farklı değer taşır

Kul ve rasul olma gibi esasta iki farklı özellik taşıyan peygamberin davranışlarının, hepsini beşeri olarak görmek mümkün olmadığı gibi, hepsini risaletin bir parçası olarak değerlendirmek de mümkün değildir. Bu problem tarih boyunca birçok ilim adamını meşgul etmiştir. Sünnette, tüm ümmet için bağlayıcı olan unsurlar elbette önemli bir yekun teşkil etmektedir. Ancak, kendisi hayattayken bile, gerek Hz. Peygamber (s) gerekse sahabe, bazı konularda onun söylediği her sözü, bağlayıcı olarak değerlendirmemişlerdir. Nitekim, Rasulullah (s), Medine'ye hicret ettikten sonra ziraatle meşgul olan sahabilerin, erkek hurma dallarını dişilerin üzerine asarak (tozlanma yoluyla) aşıladıklarını görmüş ve bunu hoş karşılamamış. Onlar da bunu terk ettikleri için o yıl yapılan hasatta hurma rekoltesi az olmuş. Durumu öğrenen Peygamber (s), bunu yapmamalarının iyi olacağını zannettiğini, kendisinin (bu tür konularda yanılabilir) bir insan olduğunu, (ama risâlet alanıyla ilgili olan) dini konularda emrettiklerini ise mutlaka yapmaları gerektiğini söylemiştir. Bir rivayete göre de *"Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz"*⁵⁸ buyurmak suretiyle, risâlet kapsamına girmeyen, mesleki tecrübeye dayanan konularda onların kendi tecrübelerini uygulamalarını uygun görmüştür. Bu rivayetler göstermektedir ki, Hz. Peygamber'in tüm davranışları, bağlayıcılık açısından aynı değeri taşımamaktadır.

Hz. Peygamber'in çevresinde bulunup onun davranışlarını yakından izleme imkanı bulan sahabe, ondan sadır olan sözlerin bir emir olup olmadığını sormuşlar ve emir olmayan konularda kendi fikirlerini dile getirmişlerdir. Hz. Aişe (ra), cariyesi

⁵⁸ Bkz., *Müslim*, Fedâil, 139, 140, 141.

Berîre'yi azat edince o, kocası olan Muğîs'ten ayrılmak istemişti. Onu çok seven kocası, buna aşırı derecede üzölmüştü. Hz. Peygamber de bunun üzerine Berîre'ye kocasından ayrılmamasını söylemişti. Berîre, bunun bir emir olup olmadığını sormuş, sadece aracılık amacıyla söylendiğini öğrenince, boşanmakta ısrar etmiştir.⁵⁹ Bedir savaşında teşkil edilecek cephenin yeri konusunda, Rasulullah'ın tespitinin bir vahye dayanıp dayanmadığı sorulduktan sonra, İslam ordusunun daha uygun bir alana yerleştirilmesi önerilmiş ve bu kabul görüp uygulanmıştır. İlahi iradenin ve nebevî bir tasarrufun ortaya konulmadığı durumlarda, Hz. Peygamberin ashabin fikirlerine değer verip uygulaması, toplumsal potansiyelden istifade etme konusunda ümmetin dikkatine arz edilen anlamlı bir mesaj olmuştur. Sünnetin bağlayıcılığının anlaşılması konusunda Rasulullah'ın terbiyesinde yetişen sahabenin hayatında cereyan eden bunların dışında bir çok örnek bulunmaktadır.⁶⁰ Ancak biz bu örneklerin konunun anlaşılması için yeterli olduğunu düşünüyoruz. Sünnetin bağlayıcılığı ile ilgili yapılan bazı tasniflere kısaca işaret etmek istiyoruz.

Peygamberin davranışlarını usûl (anlama metodu) açısından değerlendiren ilim adamları onları kendi arasında tasnif etme yoluna gitmişlerdir. Mekhûl (112/730), uyulması dini bir görev, terki amelî bir hata sayılan ve uyulması fazilet, terkinde bir sakınca olmayan sünnetler olmak üzere Peygamberin davranışlarını ikiye ayırmıştır.⁶¹ Bu tasnif, Hanefî usulcüler tarafından hüdâî sünnet ve zevâid sünnet şeklinde adlandırılmıştır.⁶² Ahmed b. İdris Karâfî (684/1285) ise, Peygamberin davranışlarını bağlayıcılık açısından tebliğ, kaza, fetva ve imamet (devlet başkanlığı) ile ilgili olmalarını dikkate alarak dörde ayırmıştır.⁶³ Şah Veliyullah Dihlevî (v.1176/1762), ise, "sünneti önce, risalet görevinin tebliğine yönelik olan ve olmayan sünnet olarak ikiye ayırmıştır. Risalet görevinin tebliğine yönelik sünneti, kendi içinde, üçe ayırmıştır:

- a- Ahiret hayatı ve melekût âlemine dair hadisler. Bu tür sünnetin tamamı, vahye dayalıdır.
- b- İbadetlerle ilgili hükümler ve onları belirleyici hadisler.

⁵⁹ *Buhârî*, Talak, 16 (5283); *Ebu Dâvud*, Talak, 19 (2231); *Nesâî*, Kudât, 28 (5417).

⁶⁰ Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz., Sakallı, Talat, «Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Tak-simi», SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy., II, Isparta, 1995, s. 39-95; Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 4.bsk., Ankara, 2007, s. 150-442; Güner, Osman, "Tarihsel Süreçte Sünnetin Bağlayıcılığı Olgusuna Buhârî'nin Fıkhı'l-Hadisî Özelinde Bir Bakış", Marife, yıl: 4, sy., I, Bahar, Konya, 2004, s. 31-33.

⁶¹ Bkz., *Dârimî*, Mukaddime, 49 (593).

⁶² Bkz., Sakallı, agm., 48-52.

⁶³ Bkz. Karaman, Hayreddin, «Asr-ı Saadet'te Rasulullah'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı», Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, I-V, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995, I, 476.

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

c- İrtifakların (yani ihtiyaçların karşılanması yollarının) düzenlenmesine yönelik hadisler. Bu kısımdan olan sünnetin bir kısmı vahye, diğeri bir kısmı ise nebevî ictihada dayanmaktadır.

Risalet görevinin tebliğine yönelik olmayan sünneti ise altıya ayırmıştır:

a- Tıpla ilgili hadisler,

b- “Siz siyah, ve alını sakar olan ata bakın”⁶⁴ türünden hadisler. Bu tür sünnetin dayanağı tecrübedir.

c- İbadet niyeti olmaksızın âdet kabilinden, bir kasıt olmaksızın gelişigüzel yaptığı tasarrufları.

d- Foklor kabilinden olup, kavminin anlatageldikleri şeyleri zikretmesi. *Ümmü Zerr hadisi*⁶⁵ böyledir.

e- O güne has bazı cüz’i maslahatın kasdına yönelik olan, ümmetin tamamı için bağlayıcı olmayan sünnet. Devlet başkanı sıfatıyla ordunun techizatı, ayırıcı alamet (şiar) seçimi gibi konularla ilgili tasarrufları böyledir. “Kim, (savaşta) bir (düşmanı) öldürürse, üzerindeki (techizatı) ona aittir”⁶⁶ hadisi ve benzerleri bu kısımdandır.

f- Özel (yargı) hükmü ve kazası. Rasulullah (s), bu konuda beyyine ve (yargılanan kimsenin) ettiği yemine göre hüküm verirdi.”⁶⁷

Bu konuda en kapsamlı tasnifi yapan ise Muhammed b. Tahir b. Âşur (1394/1973) olmuştur. Onun tasnifine göre Peygamberin davranışları on ikiye ayrılmaktadır:

a- Dini tebliğ ve hukuki kural koyma ile ilgili davranışları (teşrî’).

b- Fetva vermek (iftâ).

c- Davaları hükme bağlamak (kazâ’).

d- Devlet başkanlığı ile ilgili davranışları (imâret).

e- Yol gösterme (irşâd).

f- İnsanları barıştırma (sulh).

g- Danışana yol gösterme (istişare).

h- Nasihat etmek.

i- Gönülleri en güzele yönlendirme.

⁶⁴ *İbn Mâce*, Cihad, 14 (2789); *Tirmizî*, Cihad, 20 (1702), Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 300.

⁶⁵ *Buhârî*, Nikah, 83 (5189); *Müslim*, Fedailu’s-sahabe, 92 (2448).

⁶⁶ *Buhârî*, Fardu’l-humus, 17 (3142).

⁶⁷ Dihlevî, Şah Veliyullah, *Huccetullahi’l-bâliğa*, trc. Mehmet Erdoğan, I-II, İstanbul, 1994, I, 395-397.

- j- Yüce hakikatlere, takvaya yönlendirmek
- k- Te'dîb durumu
- l- Hz. Peygamberin irşad dışındaki eylemleri⁶⁸

Hz. Peygamber'in (s) davranışlarını, bağlayıcılığı açısından ele alan bu kapsamlı tasnife göre sadece son maddede yer alan "bir insan olması sebebiyle (yemesi, içmesi, yürümesi, yolculukta belli yere varınca dinlenmek amacıyla konaklaması gibi) yaptığı işleri", dini açıdan bağlayıcılık taşımamaktadır. Ama yeme, içme ve yolculuk adabı konusundaki davranış ve tavsiyelerle ilgili sünnetler bulunmaktadır. Yukarıdaki tasnifte yer alan davranışların bir kısmı ise belli kimselere özel örneklik arz etmektedir. Ülke yönetimi, hukuki konularda karar vermesi, fetva vermesi gibi konular ise, pratik uygulama açısından daha çok bu tür yetki ve görevi olanları ilgilendirmektedir. Bu tür tasnifler, Peygamber davranışlarını daha iyi anlamamıza önemli ölçüde katkı sağlayabilir.

10. Sünnet'in tespit edildiği kaynaklar, Akvâlu'r-rasûl, Ef'âlu'r-rasûl ve İkrâru'r-rasûl olmak üzere, üç çeşittir

I- *Rasûlullah'ın sözlerine (Akvâlu'r-rasûl) itaat gerekir.* Çünkü, Allah Teâlâ, "Allah'a, Rasûlüne ve sizden olan idarecilere itaat edin" buyurmuştur.⁶⁹ Peygamber, ya kendisi doğrudan bir beyanda bulunur veya sorulan bir soruya cevap olmak üzere beyanda bulunur. Bu konuda farklı tasnif ve tespitler yapılabilir, ancak kapsamlı ve öz olması sebebiyle, Mâverdî'nin (v.h.450/1058) yaptığı tasnifi⁷⁰ tercih ettik.

"A- Onun doğrudan (ibtidâen) beyanda bulunması beş türlü gerçekleşir:

- 1- İbadetler ile ilgili olan beyanı. Hükümü, vücup ile mendupluk arasında değişir.
- 2- Muâmelât ile ilgili beyanı. Hükümü, mübah ile yasaklama arasında değişir.
- 3- Sevap vaadi ile, taate yönlendiren beyanı.
- 4- Ceza tehdidi ile ma'siyetten sakındıran beyanı.
- 5- Sevgi ve dayanışmaya sevkeden beyanı.

Bu sünnetler, dünya ve âhîretle ilgili maslahatı sağlar.

⁶⁸ İbn Âşûr, Muhammed b. Tahir, *Mekâsıdu's-şer'îati'l-islâmiyye*, Tunus, 1985, s. 30-39. Farklı bazı tasnifler için bkz., Zekiyyüddin Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, trc., İ. K. Dönmez, Ankara, 2000, 100-103; Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, 3. bsk., İstanbul, 1996, s. 46-47; Şimşek. Murat, *İslam Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, Ankara, 2010, 203-358.

⁶⁹ Bkz., Nisâ' sûresi, 4/59.

⁷⁰ Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *Edebu'l-kâdî*, I-II, thk., Muhyî Hilâl Serhân, Bağdâd, 139/1971, I, 422-432. Bu tasnif, Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları adlı bir çalışma yapan Murat Şimşek tarafından da eserine alınmıştır. Şimşek, age., 391-396.

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

B- Soruya cevap olarak beyanda bulunması üç çeşittir:

- 1- Sorunun tam karşılığının verildiği hadisler. Ona, hac ayetinde geçen, -ona gitmeye güç yetmenin ne demek olduğu sorulmuş, o da bunu, “*yolculuk ve gerekli gıda masraflarına güç yetme*”⁷¹ ile açıklamıştır.
- 2- Soruya verilen cevabın daha fazla bilgi içerdiği hadisler: Ona, deniz suyunun temizliği sorulunca, “*onun suyu temiz, ölüsü de helaldir*” cevabını vermiştir.⁷²
- 3- Soruya verilen cevabın daha az bilgi içerdiği hadisler. Cevabın eksik verilmesi, sorunun iyi sorulamaması, cevabın bir kısmının Kur’an’da zikredilmiş olması, muhatabın konuyu değerlendirerek cevabı bulmasına yönlendirilmesi veya o konuda bir vahiy gelebilir düşüncesiyle Hz. Peygamberin cevap vermemesi gibi sebepleri olabilir.

II- Hz. Peygamber’in fiilleri (*Ef’âlu’r-rasûl*), ikiye ayrılır:

A- Dinî ahkam ile ilgili olmayan fiilleri. Hz. Peygamber’in, yemesi, içmesi, giyinmesi ve uykusu gibi fiillerdir. *Bu konuda yaptıkları vücut değil, mübahlığa delalet eder.* Bu fiiller caiz ile husun (güzel davranış) arasında hüküm ifade eder. Bunları tatbik etmek, onlara muhalefet etmekten daha isabetli bir davranıştır.

B- Dinî ahkam ile ilgili olan fiilleri. Bunlar üç çeşittir:

1- Hz. Peygamber’in uyulmasını emrettiği fiilleri. “Beni namaz kılarken gördüğünüz gibi, namaz kılınız”⁷³, “İnsanlar! Belki bu yılımdan sonra hacetmiyeceğim, haccin yapılış şeklini (benim uygulamamdan) alınız.”⁷⁴ Bu tür beyanları, onun uygulaması ile birlikte olması sebebiyle, bu tür fiillerine uymak farzdır.

2- Hz. Peygamberin kendisi için özel olan ve ittiba edilmesini yasakladığı fiiller (Hasâisu’n-nebî). Bunlar da üçe ayrılır:

- a- Hz. Peygamber’e mübah kılındığı halde, ümmetine haram kılınan fiiller. Dört hanımdan fazlası ile evlenmek gibi. Bu konu ile ilgili durum Ahzab suresinin 50. ayetinde beyan edilmiş ve bu iznin ona has olduğu belirtilmiştir.
- b- Hz. Peygambere müstehap, ümmetine mekruh olan fiiller. Kendisi peşpeşe iftar etmeden (visal) orucu tuttuğu halde ümmetini bundan nehyetmiştir.⁷⁵
- c- Hz. Peygambere farz, ümmetine müstehap olan fiiller. Maverdî, buna örnek olarak “Bana misvak kullanma farz kılındı, ancak size farz kılınmadı” şeklinde bir rivayet aktarmıştır. Ebu davud’un, Hz. Aişe’den naklederek aktardığı

⁷¹ Tirmizî, Hac, 4 (813); Tefsîr, 3 (3009); İbn Mace, Menâsik, 6 (2896).

⁷² Ebu Dâvud, Taharet, 41 (83); İbn Mace, Taharet, 38 (386).

⁷³ Buhârî, Ezan, 18 (631).

⁷⁴ Nesâî, Menâsik, 220 (3062).

⁷⁵ Müslim, Siyam, 55, 56, 57.

bir rivayete göre, “misvak kullanmaya önem vermesi konusunun ona vahiyle bildirildiğine” işaret edilmektedir.⁷⁶

3- Emir ve nehiyle ilgili olmayan fiilleri. Bu konuda zikredilen iki görüşten (müstehaptır, farzdır), müstehap olduğu görüşü bize göre daha tercihe şayan bir görüştür.

III- Hz. Peygamber’in insanların yaptıklarını onaylaması (*İkrâru’r-rasûl*). İnsanların, alış veriş, muamelat, yiyecek, içecek, giyim, kullandıkları eşyalar, tutum ve davranışlarına görünce müdahale etmemesi, onları onayladığı anlamına gelmektedir. Çünkü, insanların yaptığı sakıncalı bir şeyi onaylaması (itiraz etmemesi), Hz. Peygamber için caiz değildir.⁷⁷

Hz. Peygamber’den nakledilen kavli beyanı ile, fiili arasında tearuz olması halinde, ikisiyle birlikte amel mümkün olmazsa, bunların tarihleri incelenir. Sonra varit olan, öncekini neshedebilir. Hz. Peygamber’in bir fiili hem nehyettiği hem de onu yaptığına dair rivayet olması halinde nehiy, haramlığa değil kerahate hamlolunur. Ayakta su içmeyi nehyedip sonra onu yapması ile ilgili rivayetler. Ayakta bevletmesi ile ilgili rivayetler. Bevedilen yerin temiz olmaması –çöplük vb.- gibi sebeplere dayanaabileceği göz ardı edilmemelidir. Emrettiği bir şeyi yapmaması ise, onun vucubuna değil, müstehaplığına delalet edebilir. Arafe günü oruç tutmayı teşvik ettiği halde, kendisinin sonradan iftar etmesi, onun nedb ifade ettiğini gösterir. Bu konu, fıkıhla ilgili olması sebebiyle çeşitli yönleriyle tahlil edilebilir.⁷⁸ Biz daha fazla konuyu uzatmamak için, onların tafsilatına burada girmek istemiyoruz.

Sünnetin anlaşılmasında tespit edilebilecek külli kaidelere daha birçok konunun dahil edilebileceği şüphesizdir. Günümüzde tartışılan ve bizim de üzerinde durmayı düşündüğümüz, Kur’an dışında vahiy var mıdır? Bunun sünnetle ilgili veriler açısından nasıl değerlendirilmesi gerekir, Peygamberin mucizeleri ile ilgili rivayetler nasıl değerlendirilmeli?, Akaid ile ilgili rivayetlerden problemleri görülenlerin durumu nedir? gibi bir çok konunun bu aşamada ele alınamadığını belirtmek isterim. Sempozyum sonrasında da bu konu ile ilgili çalışmalarımızı nasip olursa sürdürmek niyetindeyiz. Sempozyuma tebliğimizi sunarken, değerli ilim erbabının, tenkit ve önerilerinden de istifade edeceğimizi ümit ediyor ve bekliyoruz. Bizi dinleme nezaketinde bulunan hazırûnu saygıyla selamlayarak, sözlerime son veriyorum.

⁷⁶ Bkz., *Ebu Dâvud*, 27 (50).

⁷⁷ Mâverdi, age., 422-432. (Maverdi’den nakil yahyparken kısmi tasarruf ve ilavelerde bulunmuştur.)

⁷⁸ Bu mesele ile ilgili tahlil ve değerlendirmeler için bkz., Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdu'l-fuhûl ila tahkiki ilmi'l-usûl*, thk., Muhammed Saîd el-Bedrî, Beyrut, 1992, 79-81.